

gėlima įrodyti vien skaidant iji ieinančias sąvokas, nes tai sintetinis teiginy; reikėtų perteiti už objekto pažinimo ribų i subjekto kritiką. t. y. i grynojo praktinio proto kritiką, nes tą sintetinį teigini, kuris išako apodiktikai, reikią pažinti visiskai aprioriškai; bet tas darbas šitam skyriui nepriklauso. Tačiau tai, kad minėtas autonomijos principas yra vienintelis moralės principas, galima visai gerai išdėstyti vien skaidant dorovės sąvokas. Iš tiesų taip atsiskleidžia, kad jos principas turi būti kategorinis imperatyvas, o jis neišako nieko daugiau, kaip tik šią autonomiją.

Valios heteronomija — visų netikru dorovės principų šaltinis

Jeigu dėsnio, kuris turėtų ją salygoti, valia ieško ne savo maksimumu tinkamumės būti, jos pāčios visuotiniai dėsniai, o kur noris *kitur*, vadinasi, jei ji, išeidama už savo pačios ribų, ieško to dėsnio kurio nors savo objekto ypatybėje, tai iš to visada atsiranda heteronomija. Tokiu atveju valia ne pati nustato sau dėsnį, o jai duoda ji objektas per savo savykų su valia. Sitas santykis — ar jis remiasi polinkiu, ar prosto vaizdiniais — daro galimus tik hipotetinius imperatyvus; aš privalau kažką daryti todėl, kad aš noriu kažko *kito*. O moralinis, vadinas, kategorinis, imperatyvas sako: aš privalau elgtis taip arba kitaip, tarytum nenorečiau nieko kito. Pavyzdžiu, vienas sako: aš privalau nemeluti, jei noriu likti garbingas, o kitas — aš privalau nemeluoći, net jei melas nepadarytu man ir mažiausios gedos. Vardinasi, pastarasis

turi tiek abstrahuotis nuo bet kurio objekto, kad tas neturiėt valiai jokios *lakos*, kad praktinis protas (valia) ne vien svetimus interesus tvarkytų, bet irodytų savo kaip auksčiausio dėsnį kūrėjo išakomajai autoritetą. Pavyzdžiu, aš privalau stengtis prisiesti prie kito laimės ne todėl, kad ji būtų man labai svarbi (ar dėl tiesioginio polinkio, ar dėl koks nors malonumo, pasiekiamо tarpininkaujant protui), o vien todėl, kad maksima, kuri nesiskaito su kito laime, tame pačiaime norėjime negali būti suprantama kaip visuotinis dėsnis.

Visų galimų dorovės principų skirstymas pagal priimtą pagrindinę heteronomijos sąvoką

Čia, kaip ir visur kitur, žmogaus protas, kai jis vartojaamas grynas, kol jam trūksta kritikos, išmégina visus galimus neteisingus kelius, iki jam pasiseka surasti vienintelį tikrąjį.

Visi principai, kuriuos šiuo pozūriu galima būtų priimti, yra arba *empiriniai*, arba *racioniniai*. Pirmieji, išplaukiantys iš laimės principo, remiasi fiziniu arba moraliniu jausmu; antrieji, išplaukiantys iš *tobulumo* principo, remiasi proto sąvoka apie tobulumą, kaip galimą rezultatą arba sąvoka apie savarančišką tobulumą (dievo valią) kaip apie priežastį, kuri salygoja mūsų valią.

Empiriniuysis principais iš viso netinka gristi morales dėsnii. Juk visuotinybė, kurios deka jie turi tureti galia visoms protingoms būtybems be skirtumo, taip pat jiems priskiriamas besalygiškas praktinius būtinumas atkrinta, kai jų pagrindas išvedamas iš *ypatingos žmonių*

priģimties struktūros ar atsītītinių saļygu, kuriomis ji yra. O savo laimes principas labiausiai nepriimtinės ne vien dėl to, kad jis klaidingas ar kad patyrimas prieštarauja pretekstui. Esą, gera savijauta visada derinasi su geru eigesiu; ir ne dėl to, kad jis visai niekuo neprisideda prie dorovės sukūrimo, nes juk padaryti žmogži; o nepriimtinės todel, kad jis pakiaša dorovėi motyvus, kurie ja greičiau žlugdo ir naikina visą jos didingumą, nes dorovės paskatomis sujungia į vieną klasę su nedorybių paskatomis ir moko tik vieno — geriau apskaičiuoti, panainkindamas tarp jų specifinių skirtumų. O moralinis jausmas, tas vadinamasis ypatingas jutimas (kad ir kaip paviršutiniška būtu juo remtis, nes tie, kurie nemoka *mastysti*, mano sau pagelbėti *jausmu* net tada), kai turi reikšmės vien. visuotiniai dėsniai; jausmy prigimtis labai skiriasi ir negali buti vienareikšmiu matu nei gériui, nei blogui, remdamasis jausmais, niekas negali tiksliai nuspirsti, kas turėtų tikti kitiams, vis dėlto dorovei ir jos orumui artimesnis, nes teikiā dorybei garbe, *tiesiogiai* reikšdamas jai dideli palankumą bei pagarbą, ir nesako jai tarsi tiesiai į akis, kad mus prie jos traukia ne jos grožis, o tik nauda.

Tarp *racionaliniu*, arba protu suvokiamu, dorovės pagrindų yra juk ontologinė *tobulybės* savoka (tokiai tuščia, neapibrėžta, vadinas, ir netinkama padėti mums surasti tinkamą maksimumą neišmatuojoamoje realybės srityje; realybę, apie kurią čia kalbama, mėgindama atskirti specifiniu būdu nuo bet kurios kitos, ji yra lin-

kusi neišvengiamai suktis ratu, o dorove, kurią jai reikia išaiškinti, slapčiomis inti kaip prielaidą); vis dėlto ji geresnė, negu teologinė sąvoka, kuri dorove išveda iš dieviškos visų tobuliausios valios; ir tai ne vien dėl to, kad mes tos tobulybės nematomė, o tik galime ją išsiesti iš savo sąvokų, iš kurių svarbiausia yra dorovės savoka, bet ir dėl to, kad, jei mes to nepadarytume (jei taip atsitiktų — aiškinami susikumės ratu), dorovės sistemos pagrindas turėtų būti dar mums likusi dievo valios sąvoka, sudaryta iš garbės ir viešpatavimo siekimo savybių, kurios susijusios su baistais galybės ir keršto troškimu vaizdiniais*, o tokia sistema kaip tik prieštarautų moralei.

Bet jei aš turėčiau rinktis apskritai tarp moralinio jausmo ir tobulybės savokų (abi jos bent žalos dorovei nedaro, nors būti pagrindu visiškai netinka), tai pasiskyrčiau už paskutiniąją, kadangi, atimdamা klausimo sprendimą iš jutimiskumo ir attitudodama ji proto teismui, ji, nors ir čia nieko neišsprendžia, vis dėlto neapibrėžtą (pačios savaine geros valios) ideją, išlaiko nesufalsifikuotą iki tikslesnio jos apibrėžimo.

Tarp kitko, manau, kad galečiau buti ateistas nuo išsamnesio visų tų mokslinių sąvokų paneigimo. Tai yra taip lengvą, ir tikriausiai net tiems, kurių pareigos vis dėlto reikalauja pasiskyrīti už kurią nors iš šių teorijų. (nes

* Moralinio jausmo principą aš priskiriu laimės principui, nes kiekvienas empirinis interesas per malonumą, kuris mums kažką teikia — ar tai ivyksta dabar tiesiogiai nesiekiant jokių naudos, arba tikintis jos, — žada prisiėti prie geros savijautos. Taip pat principą apie dalyvavimą kitų laimėje reikėtų priskirti, kaip tai darė Hачесonas (Hutcheson)¹¹, tam pačiam jo priimtam moraliniam jausmui.

klausytojai turbūt nepakestu sprendimo atidėliojimo), aišku, kad mano darbas čia būtu vienai nereikalingas. Mus čia labiausiai domina štai kas: žinoti, kad štie principai apskritai kaip pirmajį pagrindą visur kelia ne kaip kita kaip valios heteronomiją ir todėl savo tikslu pasiekti negali.

Visur, kur valios objekta reikia imti pagrindu, kad jai būtų nustatyta taisyklė, kuri ją sėlygotų, taisyklė yra ne kas kita kaip heteronomija; imperatyvas yra salyginiis ir būtent tokis: jei arba *katangi* norime šitio objekto, privalome vienaip arba kitaip elgtis, vadinasi, jis niekad negali isakyti moraliai, t. y. kategoriskai. Ar objektas lemia valią per polinkį, kaip tai būna vadovaujantis savo laimės principu, ar per protę, nukreiptą į mūsų galimo noro objektus apskritai, kaip tobulybės principe, bet valia čia salygjoja pati save *tiesiogiai*, vadovaudama si poelgio supratimu, o tik per paskatą, kurią valiai sureikiu numatomas poelgio rezultatas; as privalau *kažką atlikti todėl, kad noriu kažko kito*; ir čia mano subjekto pagrindas turi būti dar vienas dėsnis, pagal kurią būtinai noriu to kažko kitą, o tam desnui vel reikia imperatyvo, kuris ribotų tą maksimą. Iš tiesų, kategorių impulsas, kuri subjekto valioje pagal jo prigimties savybes sukelia mūsų jégomis galimo pasiekти objekto supratimas, priklauso subjekto prigimčiai, ar tai būtų jutimiškoji (polinkio arba skonio) prigimtis, ar intelektas arba protas, kuriems del ypatingos jų sandaros yra malonu lavintis kurioje nors srityje, tai iš tikrujų gamta duoda dėsnį, kuri patyrimu mums reikia netik pažinti ir irodyti, vadinasi, pats savaimė jis yra atsitiktinis ir dėl to netinka būti apodiktine.

praktine taisykle, kokia turi būti moralės taisykė; be to, jis visada yra *tik* valios heteronomija, ne valia pati sau nustato dėsnį, bet jai duoda ji pašalinę paskata, kuriai tarpininkauja ją vadinasi, besalygiškai gera valia, kurios

principiū turi būti kategorinius imperatyvus, ne-apibrėžta visų objektų pozūriu, yra tik noro apskritai forma, būtent — autonomija, t. y. kiekvienuos geros valios maksimos tinkamumus paversti save pacią visutiniu dėsiu, yra vienintelis dėsnis, kuri kiekvienos protinges būtybės valia prisimina pati, nesirendama jokiais kitais motyvais ar interesais.

Kaip galimas ioks apriorinis sintetinis praktinis teiginys ir kodėl jis būtinus — tai uždavinys, kurio išsprendimas jau išeina už doroves metafizikos ribų; mes čia ir netvirtinome, kad jis teisingas, dar mažiau buvome linke teigti, kad pajęsime ji irodyti. Mes, ryškindami iprastinę dorovę savo, tik parodēme, kad valios autonomija su ja būtinai susijusi arba, tikriau, sudaro jos pagrindą. Vadinasi, kam dorovė kažką reiškia, kas jos nelaiko chimeriška, su tesa nesusijusia idėja, tas turi pripažinti ir pateikta jos principą. Taigi, šis skyrius, kaip ir pirmas, buvo tik analitinis. O pagrasti, kad dorovė nera joks svaiciojimas, galima tik tada, jei kategorinius imperatyvus, o su juo ir valios autonomija, yra teisingi ir kaip apriorinis principas besalygiškai būtini; bet tam reikia, kad galima būtų sintetiskai vartoti *gryngąjį praktinių protą*. Mes šioto negalime išdristi, prieš tai nepateikę šio proto galios kritikos; pagrindinius jos bruožus, kurių mūsų tikslui pakaks, mums reikės išdestyti paskutiniame skyriuje.

**PEREJIMAS NUO DOROVES
METAFIZIKOS I GRYNOJO
PRAKТИNIO PROTO KRITIKA**

*Laisvės savoka —
valios autonomijos aiškinimo pagrindas*

Valia yra gyvų būtybių, kiek jos protinges, priežastingumo rūsių, o *laisvė* būtų tokia to priežastingumo savybė, kai valia gali veikti neprisklausomai nuo pašaliniu ją, *salygojančiu* priežasciu, panašiai kaip *gamtinis būtinumas* būtų visų neprotinges būtybių priežastingumo savybė, kai jų veikla salygoja pašalinį priežasciu itaka.

Pateikiamis laisvės aiškinimas *negatyvus*, ir todėl visai nepadeda ižvelgti laisvės esmę; tačiau iš šio aiškinimo išplaukia pozityvi laisvės savoka, daug turtingesnė ir vaisingesnė. Kadangi priežastingumo savoka veda prie supratimo dėsnii, pagal kuriuos per kažką, ką vadiname priežastimi, turi būti nustatyta kažkas kita, būtent — pasekmė, tai, nors laisvė nėra tokia valios savybė, kurią salygoja gamtos dėsniai, tačiau dėl to ji vis tik nėra visai nuo dėsnii nepriklausoma; greičiau ji turėtų reikšti priežastingumą pagal nekintančius ir ypatingos rūšies dėsnius; priešingu atveju laisva valia būtų neįmanomas dalykas [Unding]. Gamtinis būtinumas buvo veikiančiu priežasciu heteronominia, nes kiekviena pasekmė buvo galima tik

pagal tą dėsnį, kad kažkas kita lemdayo veikiančią priežastį priežastingumui; kuo gi kitu galėtų būti valios laisvė, jei ne autonomija, t. y. valios ypatybe būti pačiai sau dėsniu? Bet gi teiginy — *valia visuose poetgiuose yra pati sau dėsnis* — išreiskia vien principą elgtis tik pagal tokią maksimą, kurios objektu gali būti ji pati ir kaip visuotinis dėsnis. O tai kaip tik yra kategorinio imperatyvo formulė ir dorovės principas; vadinas, laisva valia ir dorovės dėsniam paklūstanti valia yra tas pat.

Taigi, jei iš anksto bus priimta valios laisvė, tai, vien skaidydami jos savoką, gausime dorovę kartu su jos principu. Tačiau tas principas vis tik yra sintetinis teiginy: besalygiškai gera valia — tai ta, kurios maksima savo turinje visada gali turėti save pačią, traktuojama kaip visuotini dėsnį; skaidydami besalygiškai geros valios savoką, tokios maksimos ypatybės negalime surasti. Bet tokie sintetiniai teiginiai galimi tik todėl, kad abu pažinimai jungiasi vienas su kitu per ryšį su trečiuoju, kuriame galime juos abu atrasti. *Pozityvi laisvės* savoka sukuria tą kažką trečią, kuris, skirtingai nuo fizinių priežascių, negali turėti jutiminio pasaulio prigimties (kurios supratime susijusios dvi savokos: kažko, kaip priežasties, atsižvelgiant į kažką kita, kaip pasekmę). Kas tas trečiasis, kuri mums nurodo laisvę ir apie kuri turime apriorinę idėją, čia kol kas dar negalime atskleisti; taip pat negalime išaiškinti, kai laisvės savoka išvedama iš grynojo praktinio proto, taip pat negalime išaiškinti kategorinio imperatyvo galimumo; tam dar reikia atitinkamo pasiruošimo.

Laisvę, kaip visų protinę būtybių valios savybę, reikia priimti iš anksto

To neužtenka, kad mes savo pačių valai — nesvarbu kuriuo pagrindu — priskiriamė laisvę, jei neturime pakankamo pagrindo ją pripažinti ir visoms protinęs būtybiems. Kadangi dorovė mums yra desnis tik kaip *protinoms būtybiems*, tai ji ir turi būti reikšminga visoms protinęs būtybiems. O kadangi ją reikia išvesti vien iš laisvės savybės, tai reikia irodyti, kad ir laisvę yra visų protinęs būtybių savybė; ir neužtenka ją pagrįsti kokiais nors tariamais patyrimo duomenimis, apie žmogaus prigimtį (nors tai visiškai neįmanomas daiktas); ji gali būti išdėstyta tik aprioriškai), o reikia parodyti, kad ji apskritai priklauso protinę ir turinčių valią būtybių veiklai. Na, aš sakau: kiekviena būtybė, kuri elgiasi ne kitaip, kaip vadovaudamas *laisvęs idėja*, jau vien dėl to praktiniu požiūriu yra tikrai laisva, t. y. jai galioja visi dėsniai, neatskiriamai susiję su laisve, būtent taip, tarytum jos valia, laisva ir pati savaime teisetai būtų pripažinta laisva ir teorinėje filosofijoje*. Taigi, aš tvirtinu, kad kiekvienai turinčiai valią protinai būtybei būtinai turime prisikirti ir laisvęs idėjai, kurios vardu protinę

* Ši būda — laikyti, kad mūsų tilslui pakankama pripažinti, jog tik protinęs būtybių savo poelgiuose remiantis laisve vien *idėjoje* — pasireinku todėl, kad neišpareigoju irodyti laisvę ir teoriniu požiūriu. Iš tiesų, jei šis pasutinkysis klausimas liks neįsprestas, tai vis delto tie patys dėsniai, kurie įpareigotų tikrai laisvą būtybę, turėtų galiai ir būtybel, kuri negali elgtis kitaip, o tik vadovaudamasi jos pačios laisvęs idėja. Taigi čia mes galime išsivaduoti nuo teorijų sliegiančio sunkumo.

būtybė veiklia. Iš tiesų tokioje būtybėje suvo-kiame protą, kuris yra praktinis, t. y. savo objektui atžvilgiu jis pats sudaro priežastingumą. Neįmanoma juk net pagalvoti apie protą, ku-ris pats samoningai leistusi savo sprendimuoose vadovaujamas kieno nors kito: tokiu atveju sa-vo sprendimo galios dispoziciją subjektas turė-tu prisikirti ne savo protui, o kažkokiai paskatai. Protas turi iš save žiūrėti kaip iš savo prin-cių kūrėjų, nepriklausomą nuo pašalinų ita-kų; vadinas, kaip praktinis protas arba kaip protinės būtybės valia jis turi pats save pri-pažinti laisvu, t. y. tokios būtybės valia gali bū-ti jos pačios valia tik per laisvęs idėją, ir, va-dinasi, praktiniu požiūriu ją reikia prisikirti vi-soms protinėms būtybėms.

Apie dorovės idėjos būdingą interesą
Apibrėžta dorovės savoką pagaliau susiejo-me su laisvės idėja, tačiau negalejome irodyti, kad laisvė yra kažkas tikra mūsų pačių ar kitu žmonių prigimtyje; tik matėme, kad mums rei-kia ją priimti, jei norime masyti būtybę pro-tingą ir sugebančią suprasti, kad ji pati yra sa-vo veiksmu priežastis, t. y. kad ji turi valią; ir taip išstikiname, kad kiekvienai būtybei, apdo-vanotai protu ir valia, reikia, tuo pačiu remian-tis, pripažinti savybę apsisprestī elgtis pagal savo laisvęs idėją.

O iš tokų idėjų prielaidos išplaukė ir veiki-mo dėsnio supratimas: subjektyvius poelgių dėsnius, t. y. maksimas, visada reikia imti to-kias, kurios būtų reikšmingos ir objektyvai, t. y. kaip visuotiniai dėsniai; vadinas, galėtų būti tinkamos mūsų pačių dėsnų kūrybai. Bet

kodel as privalaus šitam principui paklusti ir netgi kaip protinė būtybė apskritai, vadinasi, taip pat ir visos kitos protu apdovanotos būtybės? Aš norėčiau manyti, kad manės prie to *nestumia* joks interesas: tai neduotų jokio kategorinio imperatyvo; tačiau vis tik aš čia būtini turiu *būli* suinteresuotas ir turiu suprasti, kaip tai īvyksta; juk tas privalėjimas, tiesą sakant, yra noras, kuris turėtų galia kiekvienai protinai būtybei, jei jos protas be kliūčių būtu praktinis; kai būtybes, kurias, kaip mus, dar veikia jutumiškumas — visai kitos rūšies paskaita — ir kurios ne visada pasielgija taip, kaip būtu daroma atsižvelgiant vien į protą, minimas būtinumas vadinamas tik privalejimu ir subjektyvus būtinumas atskiriamas nuo objektyvius.

Taigi, atrodo, kad laisvės idėjoje moralės dėsnii, būtent pačios valios autonomijos principą, tik priėmė kaip prieblaida ir negalejome patys sau irodysti jo realumo bei objektyvaus būtinumo; o tiesą sakant, mes būtume visada laimėjė kažką visai reikšmingą, jei bent tiksliau, negu iki šiol būdavo, būtume apibrėžę tikrąjį principą; tačiau dėl galios ir praktinio būtinumo jam paklusti visai nebūtume paženę toliau; juk negalėtume duoti patenkintamo atsakymo tam, kas paklaustu, kodėl mūsų maksimos kaip dėsnio visuotinumas turi būti mūsų poelgius ribojanti salyga ir kuo remdamiesi priskiriame tos rūšies poelgiams vertę, kuri turėtų būti tokia didelė, kad apskritai už ja negalėtų būti jokio didesnio interesu, ir kaip atsitinka, kad žmogus tiki, jog vien per ja jis pajunta savo asmenvinę vertę, su kuria palyginti atrodo visiškai menka maloni ar nemalonai būklė.

Žinoma, mes puikiai matome, kad galime susidomėti kuria nors asmenine savybe, kuri visai nerodo domėjimosi būkle, jei tik ši savybe igalina mus būti susijusiais su ta būkle tokiais atvejais, kai jos susiklostymą turėtų nulemti protas, t. y. kad vien vertingumas būti laiminigu, gali mus dominti savaine, net ir neatsižvelgiant į priežastis, kurios skatiną toje laimėje dalyvauti. Tačiau iš tikrujų šis teiginytik pasekmė to, kad jau anksčiau pripažinome morelinių dėsninių svarbą (kai, remdamiesi laisvės idėja, atsiribojome nuo bet kurio empirinio interesu). Tačiau tuo būdu dar negalime suprasti, kad nuo to interesu turime atsiriboti, t. y. kad, pripažindami savo poelgiams laisvę, vis dėlto turime prisipažinti paklūstą tam tikriems dėsniams, kad tik savo asmenyje rastume vertę, kuri galėtų mums atlyginti už tai, kad praradome visa, kas teikia vertę mūsybūklei, ir lkaip tai galima, būtent — iš kur kylątai, kad *moralinis dėsnis ipareigoja*.

Reikia atrivirai pripažinti, kad čia išaiškėjatam tikras ratas, iš kurio, artodo, negalima ištirkti. Tarp veikiančių priežascių pripažiustum save laisvus, kad tarp tikslų suprastume save paklūstančius dorovės dėsniams. Ir po to vėl supokiame save paklūstančius tiems dėsniams todel, kad pripažinome sau valios laisvę; juk ir laisvę, ir valios dėsninių nustatymas yra autonomija, taigi, savokos, kurios gali viena kita pažeisti; tačiau kaip tik dėl to né vienos iš ju negalima panaudoti kitai aiškinti arba jos pagrindui nurodyti, tik kraštutiniu atveju ja galima panaudoti tam, kad to paties objekto vaizdinius, kurie loginiu požiūriu atrodo skirtini, galima būtų suvesti į vieną sąvoką (kaip įvairias

to paties turinio nuotrupas nusakome trumpiausia išraiška).

Tačiau viena mums dar reikia sužinoti, būtent: ar nesame skirtingose pozicijose, kai, remdamiesi laisve, laikome save veikiančiomis apriornėmis priežastimis ir kai, atsižvelgdami į savo veiksmus, patys save suvokiamė kaip rezultatus, kuriuos matome.

Yra dar pastabą, kuriai nereikia jokių subtilių svarstymlų o pakanka paprasčiausio proto, kuris tai padarytų savaip, remdamasis miglotu sprendimo galios ižvalgumu, kuri jis vadina jausmu: visi vaizdiniai, kurie mumyse atsiransta be mūsų valios (kāip jutimai), leidžia mums pažinti objektus ne kitaip, negu jie mus veikia, ir dėl to mes vis dėlto nežinome, kas jie gali eti patys savaime; vadiniasi, šios rūšies vaizdiniai, net jei mes būtume labai pastabūs ir aiškiai mąstyti, kiek leistų mums intelektas, niekada nepadės pažinti daiktų pačių savaime, o tik jų reiškinius. O kai jau tai atskyrimė (bent jau rendamiesi pastebėtu skirtumu tarp tų vaizdinių, kurie mums teikiami iš kažkur kitur ir kurių atžvilgiu mes liekame pasyvūs, nuo tų, kuriuos mes sukuriame tik patys iš save, ir tuo irodome savo aktyvumą), tai iš togalime padaryti išvadą, kad vis dėlto turėtų būti daroma priešlaida, pripažiant, kad yra kažkas kita, kas nera reiškinys, būtent — daiktai patys savaime, nors mes ir žinome, kad prieiti prie jų arčiau niekados negalésime ir niekados nesužinosime, kas jie yra patys savyje, kadaugiai niekados negalésime pažinti jų kitaip, negu taip, kaip jie mus veikia. Tai turėtų padėti atskirti (nors ir paviršutiniškai) *jutimų* *pasauly* nuo *intelektuo* *pasauly*, iš kurių pirmasis dėl išairių

pasaulio stebėtojų jutimų skirtingumų taip pat gali būti labai skirtingas, o antras, sudarantis pirmojo pagrindą, visada yra tas pats. Netgi žmogus, kai jis remiasi žiniomis, kurias gauja apie save per vidinių suvokimą, negali tureti pretenzijų pažinti patį save tokį, koks jis yra. Juk taip nėra, kad žmogus tartum save pats išsaves kuria ir savoką, apie save gauna ne aprioriškai, bet empiriškai, tai visiškai natūralu, kad iš žinių apie save jis galėtų gauti, remdamasis vidiniu pojūčiu, vadiniasi, tik remdamasis tuo, kaip reiškiasi jo prigimtis ir kaip veidurystę savo paties subjekto savybių, jam būtinai reikia pripažinti dar kažką kita, kas sudaro jo pagrinda, būtent — savajį aš — toki, koks jis galėtų būti pats savaime, ir, atsižvelgdamas tik į suvokimą ir pojūčių galiaj justi, jis galėtų priskirti save vien *jutimų* *pasaulyui*, o atsižvelgdamas į tai, kas jame turėtų sudaryti gryna veiksmingumą (i tai, kas jo samone paseikia tiesiogiai, o ne per jutimus) — priskirti save *intelektuo* [intellektuelen] *pasaulyui*, kurio toliau juk jis nepažista.

Tokią išvadą mastantys žmogus turėtų padaryti ir apie visus daiktus, su kuriais jis galėtų susidurti. Atrodo, kad prie tokios išvados priekina ir paprasciausias protas, kuris, kaip žinome, visada labai linkęs už jutimiškai suvokiamų daiktų tikėtis esant dar kažką nematomą, savaiame veiksmingą; tačiau visa tai jis vėl sagadina, nes tą nematomą netrukus vėl paverčia suvokiamu jutimais, t. y. nori padaryti stebėjimo objektu; taigi dėl to jis visiškai nepasidaro protingesnis.

Bet štai žmogus iš tikruju randa savyje ga-

lia, kuria jis skiriasi nuo visų kitų daiktų, o ir nuo savęs paties, jeigu ji veikia daiktai,— ir ta galia yra protas [Vernunft]. Jis, kaip gryna savaiminė veikla, iškyla netgi virš intelektu [Verstand] ta prasme, kad, nors pastarasis taip pat yra savaiminė veikla ir skirtingai nuo jutimų savyje turi ne vien vaizdinės, atsirandančius tik tada, kai mus veikia daiktai (vadinasi, kai esame pasyvūs), vis dėlto savo veikla jis gali sukurti tik tas savokas, kurios tinka vien tam, kad *jutiminus vaizdinimus pajungti taisykėlėms* ir taip samonėje juos sujungtų; nepasinaudės jutimiškumu, intelektas negalėtų nieko mąstyti. O protas idėjų vardo rodo tokį gryną spontaniskumą, kad per ji jis gerokai iškyla virš visko, ką tik jam gali duoti jutimiškumas, ir save pagrindini uždavinį atlieka atskirdamas jutimų pasaulių nuo intelektu pastaulio, bet taip pat ir intelektui nurodo jo ribas.

Dėl to protinės būtybės turi pripažinti, kad savo *inteligencija* [als Intelligenz] (taigi ne žemenuių savo jėgų požiūriu) ji priklauso ne jutimų, bet intelektu pastauliui; vadinasi, ji turi dvi pozicijas, iš kurų ji gali į save žvelgti ir pažinti savo poelgių dėsius; *pirma*, jeigu ji priklauso jutimų pasauliui, ji gali save laikyti paklūstanti gamtos dėsiams (heteronomijai), *antara*, jeigu ji priklauso vien protu suvokiamam [intelligibelen] pasauliui,— kaip paklūstanti dėsiams, kurie, būdami nepriklausomi nuo gamtos, grindžiami ne empiriskai, o tik prote.

Žmogus, kaip protinės būtybė, vadinas, priklausanti protu suvokiamam pasauliui, savo valios priežiasticumo negali maštysti kitaip, kaip vien vadovaudamas laisvės idėja; juk neprirk-

lausomybė nuo jutimų pasauli salygojančiu priežiasticiu (ja protas visada turi pats sau prisirhti) yra laisvė. O su laisvės idėja neatksiria mai susijusi *autonomijos* savoka, o su ja — vi-

suotinis dorovės principas, kuris idėjoje yra *protinę būtybių* visų veiksmų pagrindas, kaip ir gamtos dėnis yra visų reiškiniių pagrindas. Dabar pagaliau pažaliname tą įtarinę, kuri anksčiau sukėlėme, tarytum mūsų samprotavime nuo laisvės iki autonomijos ir nuo šios iki dorovės dėsnio buvo pasleptas ratas, o laisvės idėja pagrindu paėmėme tik dėl dorovės dėsnio, kad vėliau pastarajį vėl išvestumėm iš laisvės; vadinas, visiškai negalejome nurodyti koki noris dorovės dėsnio pagrindą, o supratome ji vien kaip principio pasiūlymą, kuri tauriai mąstancios sielos galbuti priimtų, bet mes jokiados negalėtume iškelti kaip irodomo teiginio. O dabar matome, kad, kai mąstome save laisvus, tai persikeliamo kaip nariai į intelektu pastaulių ir suprantame valios autonomiją kartu su jos pasekmė — morale; o kai mąstome save ipareigotus, tai laikome save priklausančiais jutiminiams, tačiau taip pat ir intelektu pastauju.

Kaip galimas kategorinis imperatyvas?

Protinės būtybė per inteliugenciją priskiria save prie intelektu pastaulio ir tik kaip jam priklausanti veikianti priežiastis savo priežiasticumą vadina *valia*. Kita vertus, ji suvokia save ir kaip dalį jutimų pasaulio, kuriame jos veiksmai yra tik jo priežiasticumo reiškiniai: tačiau tų veiksmų galimybės negalima suprasti, remiantis tuo priežiasticumu, kurio nepažištame; vietoj jo tuos veiksmus reikia suprasti kaip

prikausancius jutimų pasauliui, salygojamus kityj reiškinij, būtent: troškimui ir polinkiui. Vadinasi, visi mano poelgai, kuriuos aš atlieku tik kaip intelekto pasaulio narys, visiškai atitinkamos valios autonomijos principą; o tie, kuriuos aš atlieku tik kaip jutimų pasaulio narys, turėtų būti traktuojami kaip visiškai atitinkantys natūralų troškimu ir polinkiu dėsnį, vadinasi, atitinkantys prigimties heteronomiją. (Prigimji remtusi auksčiausiuoju dorovės principu, antrieji — laimės principu.) O kadangi *intelekto pasaulyje yra jutimų pasaulio pagrindas*, taigi ir *jo dėsnį pagrindas*, vadinasi, mano valiai (kuri visiškai priklauso intelekto pasauliui) jis tiesiogiai nustato dėsnius ir būtent toks jis turi būti mąstomas, tai aš privalaupripažinti, kad savo inteligencija, nors, kita vertus, ir kaip būtybė, priklausanti jutimų pasauliui, aš juk paklūstu pirmojo pasaulio dėsniniu, t. y. protui, kurio laisvės idėjoje yra laisvės dėsnis, vadinasi, aš paklūstu valios autonomijai. Iš to išplaukia, kad intelekto pasaulio dėsnius turėsiu prisimiati kaip imperatyvus, o poelgius, atitinkančius tą principą,— kaip pareiga.

Taigi kategoriniai imperatyvai galimi dėl to, kad laisvės idėja daro mane vien protu suvoikiamo pasaulio nariu; todėl, jei aš būčiau tik juo, visi mano poelgai visada atitiktų valios autonomiją, bet, kadangi aš į save žiūriu ir kaip į jutimų pasaulio nari, mano poelgiai *privalo* atitiktii valios autonomiją. Tas *kategoriskas* pri-valonumas sudaro apriorini sintetinį teiginių dėl to, kad prie mano valios, kurią veikia jutiminių troškimai, prisededa dar idėja tos pačios valios, bet priklausancios intelekto pasauliui, grynos ir pačios sau praktinės valios (für sich selbst).

kuri, attitikdama protą, sudaro svarbiausią se-lygę pirmajai; maždaug taip, kaip prie jutimų pasaulio suvokimui prisededa intelekto savokos, kurios pačios nieko nereiskia, išskyrus dėsin-gę formą, ir tuo padaro galimus apriorinius sim-telinius teiginius, kuriais remiasi visas gamtos pažinimas.

Praktinis kasdieniško žmonių proto naudoji-mas patvirtina šios dedukcijos teisingumą. Ne-rasime ne vieno žmogaus, netgi aršiausio pikta-dario (jei tik jis iš viso iprates vadovautis pro-tu), kuris — jei jam būtų pateikiami siekių sažiningumo, tvirto gerų maksimų laikymosi, užuojaudos ir visuotinio geranoriškumo pavyz-džai, netgi siejant juos su didžiuliui pasiauoko-jimu, atsisakant naudos ir patogumų — menoretū taip pat turėti tokius išsitikinimus. Tačiau jis negali to igyvendinti savyje tik dėl savo polinkiu ir potraukiu, nors jis ir nori išsilaisvinti nuo tokių jি patiapsunkinančių polinkių. Taigi, tuo jis irodo, kad laisvos nuo jutimiškų potraukiu valios dėka jis mintyse persikelia į visai kitą dalyką tvarką, negu jo jutimišku potraukiu tvarka, nes iš tokio troškimo jis gali tikėtis ne savo potraukio patenkrimo, vadinasi, ne kurio nors tikro ar išgalvoto polinkio patenkrimimo (nes tada pati idėja, kuri jam tą norą sukelia, netektu savo pranašumo), o tikisi tik didesnės savo asmens vidinės vertės. Be to, kai jis per-kelia save į intelekto pasauli — o tai daryti ji verčia ne tik valia, bet ir laisvės idėja, t. y. ne-priklausomybė nuo jutimų pasaulio *salygojan-čiu* priėžasciu; jis jaučiasi tuo geresniu žmogu-gini ir tokia būkė padeda jam suprasti gerą va-lią, kuri, jo paties pripažinimu, jo, kaip jutimų pasaulio nario, blogai valiai tam pačiu dėsniu, ku-

rio autoritetą jis suvokia, kai ji pažeidžia. Tai-
gi, moralinė prievolė yra būtinė asmeninis no-
ras žmogaus, kaip nario tokio pasaulio, kurį ga-
lima suvokti tik protu, ir jis supras ją kaip
prievoletę tik tol, kol save laikys ir jutimų pa-
saulio nariu.

Apie kiekvienos praktinės filosofijos galutinę ribą

Visi žmonės galvoja, kad savo valia jie yra
laisvi. Is čia kyla visi sprendimai apie veiks-
mus kaip tokius, kurie *turejo būti atlikti*, nors
ir nebuvo atlikti. Tačiau ta laisvė — ne patyrimo
savoka ir tokia būti negali: ji visada esti, nors
patyrimo duomenys ir būtų priešingi tiems rei-
kalavimams, kurie, priimant laisvės prielaidą,
laikomi būtiniais. Antra vertus, lygiai taip pat
būtina, kad viskas, kas atstinka, būtų neišven-
giama nulemia gamtos dėsnį, ir šis gamtos
būtinumas taip pat nera jokia patyrimo savoka,
kaip tik todėl, kad ji savyje turi būtinumo, va-
dinasi, apriorinio pažinimo supratima. Tačiau
šią gamtos savoką patyrimas patvirtina ir ji ne-
išvengiamai turi būti priimta kaip prielaida, jei
laikome galimu patyriną, t. y. jutumišką objek-
tu pažinimą, siejant juos pagal visuotinius dė-
nius. Dėl to laisvė yra tik proto *idėja*, kurios
objektyvus realumas pats savaimė kelia abejo-
nių; o gamta — *intelekto savoka*, kuri savo rea-
lumą grindžia ir būtinai turi gristi patyrimo pa-
vyzdžiai.

Ir nors iš to kyla tam tikra proto dialektika,
nes mums atrodo, kad valiai prisikiriamo laisvė
priestarauja gamtiniam būtinumui ir toje kryž-

kelėje protas pripažiusta, kad spekuliatyriu po-
žiūriu gamtinis būtinumo keliais daugiau išva-
žinėtas ir tinkamesnis, negu laisvės keliais, bet
prokiniu požiūriu laisvės takas yra vienintelis,
kuriamo galime vadovautis protu. Todėl nei
subtiliausia filosofija, nei paprasčiausias žmo-
gas protas negali pašalinti laisvės jokiais sam-
protavimais. Matyt, filosofija turi priimti, kad
tarp tu pačių žmogaus poelgijų laisvės ir jų gam-
tinio būtinumo tikro priestaravimo nėra, nes ji
negali atsisakyti nuo gamtos savokos, kaip ir
nuo laisvės.

Vis dėlto, jei ir niekada negalima būtų sup-
rasti, kaip galima laisvė, reikia bent tą tariamą
priestaravimą itikinamai pašalinti. Iš tiesų, jei
netgi mintis apie laisvę prieštarauja pati sau ar-
ba gamta, kuri taip pat būtina, tai, palyginus
ją su gamtiniu būtinumu, reikėtų nuo jos vi-
siškai atsisakyti.

Taciau to priestaravimo būtų neįmanoma iš-
vengti, jei subjektas, kuris tariasi esąs laisvas,
suprastų save *ta pačia prasme* arba *two pačiu
santykii* ir tada, kai jis save vadina laisvu, ir
tada, kai to paties poelgio atžvilgiu jis laiko
save paklūstančiu gamtos dėsniniu. Todėl neati-
deliotinas spekuliatyrios filosofijos uždavi-
nys — bent parodyti, kad jos suklydima dėl to
priestaravimo galima paaškinti tuo, kad žmo-
gu, kai ji vadiname laisvu, mes mąstone kito-
kią prasme ir kitu požiūriu, negu kai ji laiko-
me gamtos dalimi, paklūstančia gamtos dės-
niam, ir kad abi prasmės ir abu požiūriai ne
tik puikiai gali egzistuoti vienas greta kito, bet
ir turi būti mastomi *kaip būlinai susiję*, tame
pačiame subjekte; juk kitaip negalima būtų pa-
griesti: kodėl turėjome apsunkinti protą idėją,

ir savo priežastingumą pajungia išoriniam salygotumui pagal gamtos dėsnius. Tada jis greitai išsiplaukia, kad ir viena, ir kita tuo pat metu galičiai, o netgi turėtų būti drauge. Juk tai, kad *darkas reiškinys* (prieklausantis jutimui pasauliui) paklūsta tam tikriems dėsniams ir kad jis *kaip darktas pats savaimė arba esmė nepriklauso nuo jų, nė kiek neprieharauja viena kitam; o tai, kad žmogus turi taip dvejopai patys save vaizduoti ir suprasti, išplaukia iš to, kad pirmuoju atveju jis suvokia save kaip objektą, kurį veikia jutimai, o antruoj — savo intelektą, t. y. suvokia save besinaudojantį protu neprieklausomai nuo jutiminių išpūdžių (vadinasi, prieklausomai ištelektu pasauliui).*

Is čia išplaukia, kad žmogus priskiria sau valią, kuri neprisiima nieko, kas priklauso tik žmogaus potraukiams ir polinkiams, o priešingai, pripažista, kad jam galimi, netgi būtinai, veiksmai, kuriuos galima atlitti tik nepaisant visų troškimų ir jutiminių paskatų. Šiuo veiksmu bei poelgijų dėsniuose pagal protu suvokiamo intelližibelenį pasaulio principus; apie šį pasaulį, jis, tiesą sakant, nieko daugiau nežino, išskyrus tai, kad dėsnį ten nustato vien protas ir būtent grynas, nuo jutimų neprieklausomas protas; taip pat jis žino, kad savo inteligenčios atžvilgiu jis tik ten yra tikrai savimi (o kaip žmogus jis yra vien reiškinys paties savęs), kad šie dėsniai ji liečia tiesiogiai ir kategoriskai; vadinasi visa, kam skatina polinkiai ir potraukiai (taigi, visa jutimų pasaulio prigimtis), jo inteligenčijos sėlygojančių norų dėsniams negali padaryti jokiios žalos; jis už juos net neatساoko ir jų savo tikrajam Aš, t. y. savo valiai,

kuria galima be prieštaravimų sujungti su kita, pakankamai patikrinta idėja, bet ji vis dėlto ivelia mus į tokius reikalus, per kuriuos protas teoriuje ivedamas į labai kebliai padėti. Bet ta pareiga — išlaivinti kelią praktinėi filosofijai. Taigi, ne nuo filosofo nuožiūros priklauso, ar pašalinant tariamą prieštaravimą, ar palikti ji nepaliestą, nes antruoju atveju atitinkama teorija būtu *bonum vacans* ir ją visiškai teisėtai galėtų užvaldyti fatalistas, išvydamas iš jos neteisėtai igytos tariamos nuosavybės bet kurią moralę.

Betgi, dar negalima pasakyti, kad čia prasideda praktinės filosofijos riba. Juk šio ginčo reguliavimas jai visiškai neprieklauso; ji tik reikalauja iš spekulatyvaus proto, kad jis užbaigtų nesutarimus, į kuriuos pats išpainijojo, sprendamas teorinius klausimus, užbaigtų tam, kad praktinis protas tapą ramus ir saugus nuo išorinių atakų, kurios galėtų užginčyti tą pagrindą, ant kurio jis nori išikurti.

Ir netgi kasdieniško proto teisėtas valios laisvės reikalavimas remiasi samone ir neginčijama prielaida, kad protas neprieklauso nuo grymai subjektyvių sėlygojančių priežascių, kuriuos vienos drauge sudaro tai, kas priklauso tik pojūciams, taigi, kas vadinama bendruoju jutimiškumo vardu. Žmogus, kuris šitaip save traktuoja, atsižvelgdamas į savo inteligenčią, persikelia visai į kita daiktų tvarką ir jo santiykis su ji sėlygojančiais pagrindais yra kitoks, kai jis apie save maisto, atsižvelgdamas į inteligenčią [būtybel], apdovanotą valia, taigi priežastingumu, negu kai jis save suvokia kaip jutimų pasaulio fenomeną (toks iš tikruju jis yra)

nepriskiria: tačiau jis tikrai atsako už atlaidūnamą, kuri jis rodytu, jei leistu jiems turėti įamkos jo maksimoms, pažidžiant valios dėsnius, kuriuos nustato protas.

Praktinis protas, *mintinis persikeldamas* i^t intelekto pasauli, visiškai neperžengia savo ribų, tačiau tai tikrai atsitiktų, jei jis panorėtų ten iškeliui su *stebėjimo, pojūčiu pagalba*. Anas ten pasaulis yra tik negatyvi mintis jutimų pasaulyje atžvilgiu, kuris, protui salygojant valią, neduoda jokiu dėsniu; pozityvus jis tik tuo vieninteliu požiuriu, kad minėtoji laisvė kaip negatyvus apibrežimas yra drauge susijusi su pozityvia (galia ir net su proto priežastingu mu, kuri vadiname valia elgtis taip, kad veiksnių principas attitiktu esmine protu nustatytos priežasties savybe, t. y. maksimos kaip dėsnio bendrareikšmumo salygą). Tačiau, jei protas intelekto pasauluje imtu ieškoti dar valios obiekto, t. y. skatinančios priežasties, jis peržengia jis nieko nežino. Vadinas, intelekto pasauli suprasti ar pretenduotu pažinti tai, apie tu savo ribas ir pretenduotu galiai suprasti *kaip praktini*; tai nebūtu galėtų suprasti *kaip būtų lemiantis veiksnys ma, jei jutimų itaka būtų, žinoma, atveda prie idėjos apie kitokią žmogui; tačiau tai būtina, jei neneigsimė, kad priverstas priimti šalia reiškiniu, kad save pati supranta save *kaip protinę*, ir per protą veiksmingą, t. y. laisvai veikiančią, priežastį. Si minėtis, žinoma, atveda prie idėjos apie kitokią žmogų supranta savo inteligenciją, vadinasi, supranta save *kaip protinę*, ir per protą veiksmingą, t. y. laisvai veikiančią, priežastį. Si minėtis, žinoma, atveda prie idėjos apie kitokią tvarką ir prie kitokiu dėsniu negu gamtos mechanizme, kuris būdingas jutimų pasaullui; ji būtinai reikalauja savokos apie grynai protu suvokiamą [intelligibelen] pasaull (t. y. apie protinę būtybių kaip daikų pacių savaimę*

visumą), tačiau ji neduoda pagrindo net mažiausiai pretenzijai mąstyti daugiau, negu leidžia formalai to pasaulio sąlyga, t. y. valios maksimos kaip dėsnio visuotinumas, taigi, valios autonomija, kuri gali egzistuoti tik kartu su valios laisve; priešingai, visi dėsniai, kurie apibrežiami per objektą, sukelia heteronomiją, kurią galime rasti tik gamtos dėsniuose ir kuri gali būti susijusi tik su jutimų pasaulliu.

Bet protas peržengtų visas savo ribas, jei išdrįstu *aškinis, kaip grynas protas gali būti praktiniu*, o tai visiškai tas pat, kaip meginimas išsiaiškinti, *kaip galima laisvė*. Iš tiesų mes nieko kito nesugebame paaiškinti, išskyrus tai, ką galima paremti dėsniais, kuriu objeketas gali būti duotas kokiam nors galimame patyrime. O laisvė — tik idėja, kurios objektyvus realumas jokiu būdu negalės būti irodytas, remiantis gamtos dėsniais, taigi, ir jokiamame patyrime; vadinas, jos niekada negalima suprasti ar netgi tik atpažinti, kadangi nejmanoma jai surasti pavyzdžių pagal kokią nors analogiją. Ji reikšminga tik kaip būtina proto prieplaidai tokios būtybės, kuri supinka savoje valią, t. y. galia, kuri dar skiriasi nuo grynos troškimų galios (būtent — galia apsispresti veikti inteligenčijos keliu, vadinas, pagal proto dėsnius, neprikausomai nuo priegimties instinkty). Bet ten, kur baigiasi apibrėžimas pagal gamtos dėsnius, ten pasibaigia ir bet koks aškinimas ir nelieka nieko kito, kaip tik *gynimas*, t. y. armėtmas prieštaravimų tokių žmonių, kurie tariasi giliau ižvelge daiktų esmę ir dėl to drista ižliai pareikšti, kad laisvė negalima. Jiems galima tik parodyt, kad prieštarravimą, kuri jie tariasi suradę, sudaro

tik tai, kad, norėdami parodyti gamtos dėsnio galiažmonių poelgiams, jie būtinai turėjo laikyti žmogų reiškiniu. O dabar, kai iš jų reikalaujama, kad žmogaus inteligenčią suprastų ir kaip daiktą patį savaimė, jie ir čia ji vis tebe-
laiko reiškiniu; žinoma, atskiriant tame pačia-
me subjekte jo priežastingumą (t. y. jo valią)
nuo visų gamtiniu jutimui pasaulio dėsniu, kil-
tų prieštaravimas; tačiau tas prieštaravimas at-
kristų, jei tik jie panorėtu pagalvoti ir, kaip de-
ra, pripažintų, kad už reiškinį kaip pojūčiu
juk turi būti daiktai patys savaimė (nors ir pae-
slėpta forma) ir negalima reikalauti, kad jų
veiklos dėsniai būtų tapatūs su tais, kuriems
papkūsta jų reiškiniai.

Subjektyvi negalimybė išaiškinti valios lais-
vę yra tas pat, kaip ir negalimybė atskleisti ir
išaiškinti interesą*, kuri žmogus galėtų turėti
moraliniams dėsniams; ir vis dėlto jis tikrai ro-
do jiems interesę; jo pagrindą mumyse vadina-
me moraliniu jausmu, kuri kai kas kliaudingai
laikė mūsų dorovinio vertinimo matu; o jis

greičiau turėtų būti laikomas *subjektyviu rezultatu*, kuri dėsnis sukelia valioje, o objekty-
vu pagrindą jam duoda tik protas.

Kad galima būtų norėti tik to, ką protas ju-
timiskai reaguojančiai protingai būtybei nuro-
do kaip prievoles, žinoma, reikia, kad protas tu-
rėtų galią *sukelti malonumo jausmą*, arba pa-
sitenkinimą vykdant pareigą, vadinasi, reikia jo
priežastingumo, kuris salygotų jutimiškumą pa-
gal proto principus. Tačiau visiškai negalima
suprasti, t. y. aprioriskai išaiškinti, kaip vien
mintis, pati saviję neturinti nieko jutimiško, su-
kelia malonumo arba nemalonumo pajautimą;
juk tai ypatinga rūšis priežastingumo, apie ku-
ri, kaip ir apie kiekvieną kita priežastingumą,
aprioriškai nustatyti negalime nieko ir esame
priversti atsiilausti tik patyrimo. Kadangi pa-
tyrimas negali mums duoti jokio kito santykio
tarp priežasties ir pasekmės, kaip tik tokį, koks
yra tarp dviejų patyrimo objektų, o čia grynas
protas vien per idėjas (kurios néra joks patyri-
mo objektas), turi būti priežastis pasekmės, ku-
ri, žinoma, yra patyrime, tai mums, žmonėms,
visiškai neimanoma išaiškinti, kaip ir kodėl mus
domina *maksimos kaip dėsmio visuotinumas*.

Taigi dorovė. Tlk tiek aišku, kad dėsnis turi
mums galią ne *todėl*, kad jis mus interesuoja
(juk tai būtų heteronomija ir praktinio proto
priklausomybė nuo jutimiškumo, būtent — nuo
pagrindu paimto jausmo, per kuri jis niekad
nepasidarytų dorovės dėsniu kūrėju), bet inter-
esuoja mus *todėl*, kad jis turi galia mums kaip
žmonėms, kadangi yra kiles iš mūsų valios
kaip inteligencijos, taigi iš mūsų tikrojo Aš-
o *tal, kas priklauso tik reiškinui, protas būti-*
nai priskiria daikto paties savaimė savybei.

Taigi, i klausimą, kaip galimas kategorinis imperatyvas, pajėgiame, tiesą sakant, atsakyti tik tiek, kad galime nurodyti vienintelę prie-laidę, kuriai esant jis galimas, būtent — laisvės idėja, ir dar kiek pajėgiame suprasti tokios prie-laidos būtinumą; to pakanka proto *prakti-niam panaudojimui*, t. y. išitikinti šio impera-tovo *galia*, vadintasi, ir dorovės dėsnio galia; tačiau kaip galima pati ta prie-laida, — šito žmo-gaus protas niekados nepajėgs suprasti. O iš prie-laidos apie inteligenčijos valios laisvę bū-tinai išplaukia jos *autonomija*, kaip formali sa-lyga, kuri tik ir gali ja salygoti. Priimti prie-lai-dą, apie šią valios laisvę (nepriėštaraujant na-tūralaus būtinumo principams jutimų pasaulio reiškiniu rýšiuose) ne tik visiškai *galima* (kaip tai rodo spekuliatyvioji filosofija), bet protingai būtybei, kuri suvokia savo priežastingumą pro-tu, vadinas, valia (skirtinga nuo trosikimu), pri-minti ją be jokių kitų salygų *būliną* ir praktiš-kai, t. y. idėjoje, kad ji salygotų visus laisvus protinges būtybės poeigius. Tačiau paaiškinti, kaip grynas protas pats savaine, be jokių kitų paskatų, paimiti iš kur nors kitur, gali būti praktinis, t. y. kaip tik visų jo maksimum *kaip dėsniu bendrareikšmiškumo principas* (kuris, aišku, būtų grynojo praktinio proto forma) be jokios valios materijos (objekto), kuriuo iš an-ksto galima būtų kuriuo nors požiūriu susido-mėti, pats savaine tampa motyvu ir sukelia in-terešą, kuris būtų vadintamas grynai *moraliniu*, arba, kitaip žodžiais, *kaip grynas protas galėtų būti praktiniu*, — visai nepajėgia nė vieno žmo-gaus protas, ir bet kurios pastangos bei mēgini-mai rasti tokį paaiškinimą netenka prasmės.

Tai yra tas pat, jei mēginčiau sužinoti, kaip galima pati laisvę kaip valios priežastingumas. Juk tada aš atsisakyčiau aiskinimo filosofinio pagrindo, o neturiu jokio kito. Žinoma, dabar dar galėčiau svajodamas kliaidžioti po grynu protu suvokiamą pasauly, kuris man dar liko, apie jį aš neturiu jokią žinių ir niekada nega-lėsiu jų išgyti, nors ir stengčiausi visomis natū-raliomis savo proto galiomis. Si idėja yra tik kažkas, tai, kas lieka, kai aš iš pagrindų, kurie salygoja mano valią, viską, kas priklauso juti-rodau, kad ši idėja ne viska savyje sutalpina, kad be jos yra kažkas daugiau; tačiau tas daugiau taip ir lieka man nepažistamas. Nuo gry-nojo proto, kuris mėsto tą idealą, atskyrrus visą materiją, t. y. pažinimo objektus, man nelieka nieko mastyti, išskyrus formą, būtent,— maks-imos bendrareikšmiškumo praktinių dėsių ir pa-gal jį protą gryno intelektuo pasaulio požiūriu kaip galima veikiančią, t. y. salygojančią valią, priežastį: paskatos čia iš viso neturi būti; juk pati grynu protu suvokiamo pasaulio idėja tu-rečių būti pati sau paskata arba tuo, kuo protas iš pat pradžių būtu suinteresuotas, tačiau pada-ryti tai suprantamu kaip tik ir yra uždavinys, kurio negalime išspresti.

Čia yra galutinė viso moralės tyrimo riba; o ja nustatyti labai svarbu jau ir dėl to, kad, viena, protas visur jutimų pasaulyje neleškotų do-rovei kenksmingu būdu svarbiausios skatinan-čios priežasties ir suprantamo, bet empirinio in-

tereso, kita vertus, kad, negalėdamas pajudėti iš vienos, bejėiskai nemojuotų savo sparnais tuščioje jam erdvėje transcendentinių savokų, vadinančių vien protu suvokianu pasauliu, ir nepasimestu tarp nebūtu dalyku.

Be to, gryno intelekto pasaulio kaip visų inteliugencijų visumos, kuriai kaip protinės būtybės priklausome ir mes patys (nors, antra vertus, esame ir jutimų pasaulio nariai), idėja visada tinkama ir leistina protiniam tikėjimui, nors bet koks žinojimas baigiasi prie jos ribų, kad per visuotinę tikslų pačių savaimę (protinę būtybių) viešpatiją, kurios nariais galime būti tik tada, kai sažiningai elgiamės pagal laisvęs maksimas, tarytum jos būtų gamtos dėsniai, galėtų sukelti mumsyse gyvą susidomėjimą drovinių dėsniais.

Spekuliatyviai taikydami protą gamtos atžvilgiu, prieiname absolютų kažkokios aukščiausios pasaulio priežasties būtinumą; praktiškai taikydami protą laisvės atžvilgiu — taip pat absolютų būtinumą, bet tik protinės būtybės veikimo dėsnį absolютu būtinumą. O kiekvieno mūsų proto panaudojimo esminis *principas* yra atvesti pažinimą iki jo būtinumo supratimo (nes be šių jis nebūtu pažinimas protu). Bet tai yra taip pat esminis to paties proto *apribojimas*, nes jis negali suprasti nei būtinumo to, kas yra arba kas vyksta, nei to, kas turi vykti, jei jis nesirem slyga, kuriai esant tai yra, vyksta arba privalo išvykti. Tačiau tuo keliu einant, nuolat klausinėjama apie slygą, ir gal mybė patenkinti protą nustumama vis toliau. Todėl jis be atvango ieško besalygiškai būtino ir priverstas tai primti, neturėdamas jokios priemonės ji išsiaiškinti; jau būtų laimė, jei jis sugalvotų savoką, kuri derintuysi su šia priešlida. Vadinasi, tai, kad žmogaus protas negali padaryti suprantamu besalygiškio praktinio dėsnio (toks turi būti kategorinis imperatyvas) absoliutaus būtinumo, nėra joks svarbiausio mo-

ralės principio išvedimo trūkumas, o tik prie-kaištas, kuri turėtume apskritai padaryti žmogaus protui. Negalima juk jo kaltinti už tai, kad jis šito nenori padaryti, remdamasis sąlyga, būtent — kokiu nors interesu kaip pagrindu, nes tada jis nebūtų moralės dėsnis, t. y. aukščiausias laisvės dėsnis. Taigi iš tikrujų nesuprantame besalygisko moralinio imperatyvo praktinio būtinumo, bet juk suvokiamе jo *nesuvokiamumą*, o tai yra viskas, ko iš tiesų galima reikalauti iš filosofijos, kuri principuose prieina net iki žmogaus proto ribų.

1. Gesetz lietuviškai gali reikšti *dėsnį* ir *istatymą*. Dėsnais išreiškiame visutinius, būtinus ir saatykiškai pastovius ryšius tarp objektyvios tikrovės reiškinii — visa tai, kas vienodomis aplinkybėmis kartojasi. Tokie yra gamtos dėsniai. Nuo gamtos dėsniai skiriame žmonių iustytas normas, isakymus, draudimus, Jais normuojamas ir tvarkomas žmonių elgesys, nurodoma, kas leistina ir kas draudžiama, kas gera ir kas bloga. Tokių normų išraiškas lietuviškai vadinaname istatymais.

I. Kartas taip pat pripažsta, kad pasaulis, gamta ir žmonių gyvenimas yra dėsninai. Tačiau jis tvirtina, kad visų dėsnų šaltinis yra žmogaus protas, kuris nusiatas dėsnius ne tik žmonių gyvenimui, dorovei, bet ir gamtai. I. Kartui visi dėsniai yra apriorinės formos, igalinančios pažinti gamtą ir gyvenimą. Dėl to terminą *Gesetz* šiame darbe vertėme terminu *dėsnis*.

2. Apriorinis (a priori) reiškia neprikausomas nuo patyrimo, tai, kas yra iki patyrimo. I. Kanto filosofijoje apriorinės pažinimų formos — grynos proto formos, kurios nesiremia jokiais faktais, neišvedamos iš patyrimo. I. Kartoto požiūriu, tik apriorinės formos įgalina pažinimą. Jutimini pažinimai salygojantiesi dvi apriorinės formos: *latkas* ir erdvė. Tos dvi formos teikiantios žmogui galia tvarkyti jutimine medžiaga, grupuojaiant reiškinius vieną šalia kito erdvėje ir vieną po kito laike. Taip žmogus susikuriąs reiškinii, pasauli. Tačiau reiškinius sukeliančios, patys daiktai, kuriuos masytojas vadina *nomenais*, lieka žmogui nepažinčiai. Šiuos laikę ir erdvėje išdėstyti reiš-

kinius toliau, anot I. Kanto, tvarko intelektas, remdamasis dvių kategorijų — *substantia*, *ieklybe*, *ko-
kybe* ir t. t. Tačiau ir intelektas daiktų esmės nepasiekia. Griežias apriorizmas salygojo I. Kanto filosofijos agnosticismą. I. Kantas nagrindėja, kaip žmogus pažista pasaulį, kaip jis susikuria žmogiškai, pasaulio vaizdą, bet atsakyti, ar tas vaizdas atitinka objektyvia tikrove, jis negali. *Aposteriorinis* (a posteriori) — tai, kas išvedama iš patyrimo, iš faktų. Aposterioriškumas — priesybė aprioriškumui.

3. **Metafizikos** terminas iki I. Kanto ir I. Kantui gyvenant nuo seno reiškė filosofiją, kurioje spekulatyviai nagrinėjami vienpatyriminių objektų teorija, apie transcendentinių esmių pažinimą. Tačiau I. Kantas neigė galimybę pažinti daiktą esmę. Tuo jis savo filosofija pakreipė i agnosticizmą, bet, kita vertus, atskleidė beveikiskumą pastangų visų tu, kurie mėgino irodyti teologijos savokas. Filosofijos tikslas, anot I. Kanto — nusiutytų proto galios ribas. O proto galia sudaro tai, kad jis pats susikuria apriorines ir visuotines (visiems žmonėms tinkančias) pažinimo ir eigesio formas, kuriomis žmogus privalo vadovautis. Todel I. Kanto dorovės metafizika yra grynu, atsietu nuo turinio, formų sistemo. I. Kanto filosofijoje ir etikoje ryškus formalizmas ir subjektyvizmas, nors ir pretenduojantis į visuotinumą.

4. **Antropologija** — mokslo apie žmogų. I. Kantas skiria fiziologinę ir pragmatinę antropologiją. Pirmoji ti- rianti, kaip žmogu kuria gamta, o antroji — ką žmogus gali padaryti pats iš savęs. Be to, antropologija I. Kantas skirta į teorinę ir praktinę. Pastaroji sudaro empirine etikos dalį, tačiau ji negaliu būti dorovės filosofijos pagrindu. Dorovės filosofiją I. Kantas siekė pagrįsti apriominiais principais.

5. **Christianas Volfas** (Christian. Wolff) (1679—1754) — vokiečių filosofas, Halės universiteto profesorius. Jis sukurė racionalistinę sistemą, remdamasis Aristotelio, stoikų, iš dalies ir scholastų mintimis. Etiką grindė tobulybės savoka. Svarbiausias jo etikos veikalas — „Morales filosofija, arba etika, išnagrinėta mokslišiu metodo“ (*Philosophia moralis sive Ethica, methodo scientifica per tractata*). I. Kantui Ch. Volfas — svarbiausias vokiečių rationalistas.

6. **Transcendentalinė filosofija.** Scholastikoje transcendentalijomis buvo vadinamos bendriaujos būties formos, „predikamentai“. I. Kanto filosofijoje *transcendentalinis* turi jau kitą reikšmę, tai yra pažinimas, kuriuo siekiama pažinti ne objektus, bet ju pažinimo būdą. Tai tyrimas, kaip galimos apriorinės pažinimo formos, kurios, pačios nuo patyrimo nepriklausydamos, pažinimui yra būtinės ir reiksminges. I. Kanto transcendentalinė filosofija turi apriorinio pažinimo galimybę ir yra visų apriorinių inapteko savokų bei principų sistemą.

I. Kanto filosofijoje terminas *transcendentalinis* reikia skirti nuo *transcendentinis*. Transcendentinis reikšia peržengusi kažkokias ribas, kažką išskilių virš visko. Transcendentinių dydziau, funkcijų iprasminėmis formomis pavaižduoti ir paaiškinti negalima. I. Kantui transcendentinius ypatinges igyja pažinimo teorijoje, kurioje transcendentinės yra tal, kas iškyla virš patyrimo ir loginio pažinimo, ne vien individualaus ar dabartinio, bet apskritai virš patyrimo ir loginio pažinimo. *Transcendentalia* — peržengimasis iš šio jutumiškai suvokiamo pasatolio į „transcendentant sriti“, kuri suprokiama grynu protu, o jutimiškumo pozūriu, anot I. Kanto, yra niekas.

7. **Dialektika (Dialektik)** I. Kanto filosofijoje — galimumo teorija, kurioje nagrinėjama aukščiausioji pažinimo forma — protas. Dialektiškas protas, anot I. Kanto, siekia grynaus savo galionis, neprikausomai nuo patyrimo, pažinti transcendentinius objektus. Stengdamasis išsiveržti iš reiškinį pasauolio ir presiskverbti į „dalkus savyje“, jis susikuria įdėjas: 1) *psychologinė* idėja, arba idėja apie sielą, 2) *kosmologinė* idėja, arba idėja apie pasaulį, ir 3) *teologinė* idėja, arba idėja apie dievą. Teorinis protas, sako I. Kantas, négina tas idėjas irodinanti, tačiau irodysti jų negali. Irodinėdamas tas idėjas, protas paklivia i loginius prieštaravimus, antinomijas ir parodo, kad šioje srityje jis irodymo galios neturi. Tačiau praktiniai protas priima tas idėjas kaip prieelaidas ir jomis remiasi.

8. **Johanas Georgas Zulceris** (Johan Georg Sulzer) (1720—1797) — vokiečių filosofas ir matematikas. Rašė estetikos, etikos ir kilais klausimais.

9. Skirstydamas imperatyvus į *problematus*, asertoriūnus ir *apodikīnū*, I. Kanas remiasi logikos teorija apie sprendinių skirstymą į *problematus*, asertoriūnus ir apodikīnū.

10. I. Kantas sprendinius (teiginius) skirstė į *analytinius* ir *sintetinius*. Analytiniose sprendinuose predikatas subjektiui nepriekiria nieko nauja — jis jau yra subjektio turinys. Pavyzdžiu, teiginyje „Staciakampis trikampis yra trikampis“. Staciakampio trikampio savokoje jau yra trikampio požymiai, ir juos galime išvesti, analizuodami trikampio savoką. I. Kanto požiūriu, visi analitiniai sprendiniai yra aprioriniai.

Sintetiniai sprendiniai yra tokie, kuriuose predikatas pasako apie subjektą kažką nauja. Pavyzdžiu, „Kai kurių kūnai surkesci už vandenį“. „Kūno“ savokoje požymio „buti sunkesniu už vandenį“ nėra. Dėl to grynais loginiu keliu tokio požymio iš kūno savokos išvesti negaliama. I. Kantas tvirtina, kad sintetiniai sprendiniai gali būti ir aprioriniai, ir aposterioriniai.

Aposterioriniu sintetiniu sprendiniu — tai patyrimo apibendrinimo rezultatas. Tačiau I. Kantuvi svarbiausia yra sintetinių apriorinių sprendinių. Juose predikatu paskomą apie subjektą kažkas nauja, ko dar nėra subjekto savokos turinys, bet tas nauja, pasak I. Kanto, nepriklauso nuo patyrimo. I. Kanto pozitūru, sintetinių apriorinių sprendinių sudaro visų teorinių mokslo pagrinda. Dorovės dėsmi (kategorinių imperatyvų) jis taip pat laikė aprioriniu sintetiniu teiginiu ir megino išaiškinti, kaip tas imperatyvas yra galimas.

11. *Quod tibi non vis fieri etc.* I. Kantas turi galvoje taisykle, kuri lietuviškai skamba taip: *Nedaryk kitam to, ko netori susilankti pats.*

12. *Intelligibil* (lot. intelligibilis — suprantamas, suvokiamas; tai, kas suvokiamai mąstant, protu, kas jutimams yra neprieinama). I. Kantuvi *intelligibel* reiškia tai, kas esamybėje nėra reiškinys. „Was nichts anderes als durch das Denken Erfaßbares enthält, das gehört zu den Intelligiblen...“ Tokie yra *noumenai*, transcendentines idėjos, tokiai ir kiekviena protinė būtybė, jos inteligencija, kaip protu suvokiamas tikslas. *Intelligibile Welt* (grymu protu suvokiamas pasaulis) — I. Kantuvi tai minties objektu, idėjų ar idėlu, pasaulis, nepriekinamas jutimams. Žodžio etimologija tarkum leistu galvoti, kad protu tą, pasauli pažinti galima. Tačiau I. Kantas tvirtina, kad jis diskursyviniam maštymui nepriekinamas. Toks pasaulis — tai praktinio praveto siekiamas idealas. Taigi I. Kantas skiria:

a) *Jutimių* pasauli, kuri sudaro reiškiniai, sutvarkytai laiko ir erdvės pagalba. Kadangi gyvybę būtų pojūčiai

yra skirtingi, tai ir jų pasauliai taip pat skirtinė. Todėl pažinme I. Kantuvi domina žmogaus jutiminis pasaulis, o ne iš viso pasaulis. Jutimų pasaulio sampratoje ryškus I. Kanto subjektyvizmas.

b) *Intelektuoju pasauli* (Verstandeswelt, intelektuelle Welt), kuris sukuriamas remiantis intelektuo apriorinėmis kategorijomis. Intelektuo savokos reikalangos, kai jutiminius vaizdinimus reikia pajungti taisykliems, sujungiant juos sąmonėje. Tačiau tai yra taip pat žmogaus dvaisinių galimų sukuriamas remiantis daiktuoju esmės jis neatksleidžia.

C) I. Kantas skiria *diskursyvinį protą*, arba *intelektą* (Verstand), ir *protą platiąją prasmę* (Vernunft). Pastarasis iškyla virš visko, ką duoda jutimai ir ką sukuria intelektas. Protas netgi atskiria intelektą nuo jutimų ir leidžia jam suprasť savo galios ribas. O pats, operuodamas idėjomis, jis susikuria idealią pasaulį — tikslų viestipatią — kaip prieplaidą, kaip uždavinį, kuri jam reikia išspręsti.

13. Frensis Hačesonas (Fransis Hutcheson) (1694—1746) — anglų filosofas, moralinio intuityvizmo šalininkas. Morale grindė vidiniu „moralės jausmu“ Svarbiausias jo veikalas „Morališkų filosofijos sistema“ (A System of Moral Philosophy), išleistas 1755 m. I. vokiečių kalbą išvertę Gottholdas Lessingas (Gotthold Lessing).

14. *Inteligenz* (lot. intelligentia) — protingumas, ypatytingas sugebėjimais suprasti, ižvelgti, imanysti; maštymenos savaraninkškumas, originalumas, produktivumas. I. Kantui filosofijoje „žmogaus inteligencija kartais suprantama kaip savarankiška esmė — noumenas, kuris priklauso protu suvokiamam pasauliui.